

Wolf Lepenies. *The seduction of culture in German history*. Princeton University Press

De Vredesprijs van de Duitse Boekhandel, een van de meest prestigieuze culturele prijzen in Duitsland, is dit jaar uitgereikt aan de socioloog Wolf Lepenies, auteur van interessante studies over onder meer melancholie en maatschappij, de 'drie culturen' (sociologie tussen literatuur en wetenschap) en de Franse criticus Sainte-Beuve. Een nieuw boek was er al een paar maanden, geschreven in het Engels: *The seduction of culture in German history*, waarvan inmiddels onder de slomere titel *Kultur und Politik. Deutsche Geschichten* ook een Duitse versie is verschenen.

Waaruit heeft die 'verleiding' van de cultuur bestaan?

Wie een beetje thuis is in de Duitse geschiedenis kan het antwoord wel raden. De cultuur of op z'n Duits de *Kultur*, een woord dat onvertaalbaar veel aan verhevens met zich mee draagt, heeft in Duitsland heel vaak de politiek vervangen. In de achttiende eeuw maakte het absolutisme van de vorsten een actieve politiek door de onderdanen onmogelijk, waarna die onderdanen hun heil in de cultuur zochten om daar alsnog iets van nationale saamhorigheid te vinden; nadien werd het ontzag voor de cultuur zo groot (en bleven de kansen voor een liberale politiek zo klein) dat de cultuur in de ogen van de *unpolitische Bildungsbürger* niet meer te verenigen viel met enigerlei sympathie voor de parlementaire democratie, geassocieerd als die werd met een oppervlakkige, uit het Westen afkomstige *Zivilisation*. Met name tijdens de Republiek van Weimar zou dat fatale gevolgen hebben.

Tot zover niets nieuws, inclusief de eenzijdigheid van deze voorstelling van zaken. Aan de analyses van zijn talrijke voorgangers (onder wie Helmuth Plessner, Fritz Stern, Fritz Ringer en Peter Gay) voegt Lepenies hooguit enkele saillante details toe. Zo wist ik wel dat Hitler tijdens de Tweede Wereldoorlog het verlies van kunstschaten meer betreurde dan dat van mensenlevens, maar niet dat dit door de nazi-propaganda werd uitgebazuind om te laten zien dat de *Führer* ook temidden van het oorlogsgeweld zijn artistieke sensibiteit niet had verloren. Alleen bij een echte *Kulturnation* kon men erop rekenen met zo'n bericht instemming en sympathie te oogsten.

Maar is het ook waar, zoals Lepenies schrijft, dat het nationaal-socialisme zijn succes bij het Duitse volk vooral te danken had aan zijn 'esthetisch appeal'? Daar geloof ik eigenlijk niets van. De nazi-esthetiek kon zich bovendien pas na 1933 *nationwide* verbreiden, bijvoorbeeld via de films van Leni Riefensthal, terwijl daarvoor heel andere motieven (revanche voor 'Versailles', werkloosheid, afkeer van democratische 'wanorde' etc.) doorslaggevend moeten zijn geweest. Wel heeft Lepenies gelijk, al volgt hij ook hierin vele voorgangers, dat de nazi's zelf hun Derde Rijk als een artistieke aangelegenheid hebben beschouwd, met Hitler als staatsman-kunstenaar, maar waarin nu precies het artistieke van de nazi-politiek moet worden gezocht, komen we bij hem niet te weten.

Het lijkt er nu misschien op dat de cultuur alleen in Duitsland de politiek heeft vervangen. Ten onrechte. Al in zijn eerste hoofdstuk noemt Lepenies een

aantal andere voorbeelden (Spanje en Ierland rond 1900, Rusland in de negentiende eeuw, Frankrijk vóór 1789), om zich pas daarna te concentreren op Duitsland – tenminste voor zover het dit thema betreft. In zijn boek komen echter ook nog allerlei andere kwesties aan bod, waarvan je je afvraagt wat ze met het hoofdthema hebben uit te staan.

Een hoofdstuk over Thomas Mann in de Verenigde Staten is nog wel te verantwoorden: volgens Lepenies liet Mann daar zijn oude reserves ten aanzien van het samengaan van cultuur en democratie definitief varen. Mann keert vaker terug in dit boek, wat gezien de thematiek natuurlijk niet zo vreemd is. Een heel hoofdstuk besteedt Lepenies aan een curieuze toespraak uit 1922 ('Von deutscher Republik'), waarin Mann zijn best deed de Duitse jeugd te winnen voor de Republiek van Weimar door zowel de romanticus Novalis (cultuur!) als de Amerikaanse dichter Walt Whitman (democratie!) te hulp te roepen. Bizar is dat Mann tegelijkertijd Whitmans homoseksualiteit als een soort democratische deugd aanbeval.

Minder evident is het waarom hierop een hoofdstuk over Allan Blooms bestseller *The closing of the American mind* (1987) moet volgen, ook al ging Bloom tekeer tegen de Amerikaanse banalisering van het Duitse denken. En waarom worden we onthaald op hoofdstukken over de Franse sociologie en haar relatie tot Durkheim en Weber, over de verschillen tussen de Amerikaanse en de Europese buitenlandse politiek, over de geweldloze revoluties in Oost-Europa en de latere perikelen van die landen inzake hun toetreding tot de Europese Unie? Kennelijk had Lepenies nog het een en ander op zijn lever en heeft hij dat hier maar geventileerd.

Pas wanneer hij te spreken komt over de Duitse 'innere Emigration' en over het enthousiasme voor de cultuur onmiddellijk na 1945 (toen Duitsland politiek voorgoed uitgespeeld leek), wordt opnieuw duidelijk welk boek we aan het lezen zijn. Hetzelfde geldt voor de vergelijking tussen de Bondsrepubliek en de DDR, waaruit blijkt dat in de DDR de cultuur (Goethe! *Faust!*) veel belangrijker werd gevonden, officieel maar ook privé (wederom als compensatie voor het ontbreken van politieke invloed), dan in de Bondsrepubliek.

Daar vond na de monetaire hervorming van 1948, volgens Lepenies hét keerpunt in de Duitse geschiedenis van de twintigste eeuw, een snelle verwesterlijking plaats, met als gevolg dat cultuur en politiek steeds meer geïntegreerd raakten. Bewijs: Günter Grass' *Aus dem Tagebuch einer Schnecke* (1972), waarin de schrijver zich dienstbaar maakt aan de democratische politiek van Willy Brandts SPD in plaats van er als een sublieme profeet boven te zweven. Hoezeer daarentegen de Oost-Duitse intellectuelen in een wereldvreemde cultuuraanbidding waren blijven steken, bleek volgens Lepenies in 1989, toen zij maar niet wilden begrijpen dat het rebellerende volk van de DDR niet hunkerde naar een 'waarachtig' socialisme maar naar de zegeningen van de kapitalistische consumptiemaatschappij.

In het heden van na de *Wiedervereinigung* ziet Lepenies, tenslotte, nog iets van de oude 'verleiding' door de cultuur terug in het geharrewar over de Berlijnse

oorlogsmonumenten, het Joodse Museum en het Holocaust monument. Zijn eigen voorkeur gaat uit naar de kleinere gedenkplaatsen, omdat de grotere met hun imponerende omvang de zelfkritische reflectie over de noodzaak van politiek fatsoen in de weg zouden zitten.

Tja, voor zover het ergens op slaat, lijkt het me er met de haren te zijn bijgesleept. Die indruk krijg ik wel vaker als Lepenies weer eens een zijpad inslaat of een uitweiding tussenvoegt. Het maakt van zijn boek een verbrokkeld, onhelder geheel, waarin het gebrek aan discipline helaas niet wordt gecompenseerd door verrassende nieuwe inzichten – of het moest de tot drie maal toe herhaalde bewering zijn dat de in politiek correcte kringen nog altijd omstreden schrijver Ernst Jünger in 1933 met enthousiasme het aan de macht komen van de nazi's heeft begroet (in werkelijkheid was het tegendeel het geval).

De Vredesprijs van de Duitse Boekhandel wordt vast niet lichtvaardig toegekend, maar had Wolf Lepenies alleen dit rommelige boek over de 'verleiding van de cultuur in de Duitse geschiedenis' op zijn naam staan, dan was het een raadsel waarom men in hem ooit een geschikte laureaat heeft kunnen zien.

(NRC Handelsblad, 20-10-2006)